

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

DERGİSİ

ATATÜRK SAYISI

SAYI 217

YIL XIX

KASIM - ARALIK 1930

TUNUS'DA, CERBE ADASI BÜYÜK BURCUNUN FETİH KİTÂBESİ VE MİMARİSİ

Prof. Dr. Oktay ASLANAPA

Cerbe adasının bugün de en güzel âbidesi olan **Büyük Burc** (Hisar) Hafsîler'den Sultan Ebu Fâris tarafından 1432 de İspanyollara karşı adayı savunmak için onüçüncü yüzyıldan kalma eski bir kale üzerinde yapılmıştı 1560 da Turgut Reis Cerbe adasını alarak burca yerleşti. Fetihden sonra Türkler kaleyi tekrar elden geçirerek savunma sistemini geliştirip değişiklikler yaptılar.

17 cm. genişlikte, 55 cm. uzunlukta onbir satırlık bir mermer kitâbe bunu belirtmektedir. Buna göre fetihden sonra Kanunî Sultan Süleyman burcun tâmir ve takviyesini emretmiş, Turgut Reis de bunun için o tarihte Cerbe Valisi olan Kaid Gazi Mustafa'yı görevlendirmiştir. Çalışmalar epeyi uzun sürerek tamamlanmış, bundan sonra üç yüzyıl boyunca burc ehemmiyetli bir değişiklik olmadan Türklerin elinde kalmıştır.

Çok bozuk bir nesih yazı ile oyma kitabe onbir satırlıktır:

1 — Besmele	١ - بسم الله الرحمن الرحيم
2 — Dua	٢ - صلى الله على سيدنا محمد وآله
3 — Cedede hâzâ el Kastil	٣ - جد د هذ القستيل
4 — El mübârek bâde iftitâhe	٤ - المبارك بعد افتتاحه
5 — an emri mevlânâ es-sultan	٥ - عن امر مولانا السلطان
6 — ebi fütûh Süleyman Han	٦ - أبي الفتح سليمان خان
7 — ebi vâsîtat el Başa ibra	٧ - بواسطة البشا ابرا
9 — el mevâhib Dragut	٩ - المصائب درعوت
9 — ala yed i el Kaid el mükerrerem	٩ - على يد القائد المكرم
10 — Gazi Mustafa	١٠ - غازي مصطفى
11 — fi sene semâniyet ve tis'a miete
(980 — 1572/73)	١١ - في سنة ثمانية و تسعين

68 x 53 sm. boyutlu Kale Hisar (bure) yuvarlak ve köşeli kulelerle takviyeli olup, kesme taş örgülü, kalıplığı 1.20 ile 1.50 m. arasında değişen surların etrafı 10-15 m. genişlikde bir hendekle çevrilmektedir. Güneyde 4 m. genişlikde iki kemerli bir köprüden ve sekiz basamaklı bir merdivenden geçerek içeri girilir. Bu köprü 19 cu yüzyılın ikinci yarısı başlarında kaldırılıp indirilebilen eski kale köprüsünün yerinde yapılmıştı. Bu giriş güneyde yuvarlak kule ile kare kule arasında bulunmaktadır. Kalenin içinde çok geniş avlu güney ve batı tarafında revaklar ve çeşitli odalarla çevrili olup onaltıncı yüzyıldan kalmadır. Kuzeyde Gazi Mustafa hâtırasına çift kubbeli bir yapı, belki türbe, bulunuyordu. Monchicourt'a göre¹, daha önce burada bulunan, birbirinden ayrı üç bölümden ibaret, çok acaip planlı, basit bir cami yıkılarak yerine Gazi Mustafa tarafından, önünde küçük revaklı avlusu ile kubbeli bir cami yaptırılmıştır.

Eski kale 1000 m². lik bir alanı çevreleyen kare biçiminde bir yapı olup, kuzey ve doğu köşelerinde yuvarlak, güney ve batı köşelerinde sekizgen kuleler, bunlar arasında her kenarın ortasında dörtköşe kuleler bulunmaktadır. Giriş kuzey-doğu cephesindeki dörtköşe kuleden olup, her köşesinde bir sütun bulunan hare sahanlığı açılmaktadır. Burada yanlardaki geçitler büyük avluya götürmektedir. Avlunun ortasında beşik tonozla örtülü bir revak ve merkezde bir sarnıç vardır.

Ondokuzuncu yüzyıl ortasında oldukça iyi durumda iken 1860 da burcun çatlaklarından deniz suyu girdiği görülmüş, bundan yirmi yıl sonra da Fransız ordusu burca yerleşince daha fazla tahribat olmuştur.

1903 de bir anlaşma ile Fransız ordusu burasını boşaltarak Tunus hükümetinin idaresine bırakmış, onlar da 15 Mart 1904 de bunu tarihi anıt ilân etmişlerdir. Son yıllarda bu meşhur Burc'un tamiri kararlaştırılmıştır. Restorasyon çalışmaları ve kazılar 1968 temmuzundan itibaren başlamıştır.

Giriş tarafında bulunan Türk devrine ait odalar eski durumları ve üslûbu bozulmada nteşir salonu haline getirilmiş olup, kazılar sonunda elde edilen parçalar ve buluntular burada sergilenecektir.

(1) Ch. Monchicourt, "L' expédition Espagnole de 1560 contre l'île de Djerba", Revue Tunisienne, 1914, s. 429; Tunusun Rabat şehrinde toplanan "Akdeniz Ülkelerinde İslâm Mimarisi" konferansında (6-10 Ekim 1980) Tunus delegesi Raşit Garîb (Tunus tarihi âbideler direktörü) "Carbede Gazi Mustafa Burcu" konusunda arapça bir tebliğ yapmış, bu makale tebliğden faydalanılarak hazırlanmıştır. Kendisi burcun restorasyon çalışmalarını yönetmektedir.

Kazılarda Roma devrinden mermer sütunlarla, bir korniş, tahrip edilmiş bir heykelden başka eski demir kapıdan parçalar, altı top, demir ve taştan birçok güller yanında her halde köprüyü kaldırmağa yarayan büyük bir zincir ve makara da bulunmuştur. Keramik buluntuları bol miktarda İran, Osmanlı, İtalyan, Mısır ve İspanya işi kâseler, çeşitli tabaklar, sürahiler ve bardaklardan ibarettir. Endülüs'den gelme perdahlı keramiklerden bazıları nesih kitabe taklidi süslemeler gösteriyor. Onsekizinci yüzyıl Kütahya işi çok zarif kahve fincanları beyaz üzerine açık mavi çiçek dekoruyla süslemeli olarak çok miktarda bulunmuştur.

Geç devirden yerli keramik olarak yağ kandilleri ile Cerbe işi, sarı zemin üzerine kahverengi ve soluk yeşil renkli geometrik ve çiçek dekorlu parçalarda bulunmuştur. Bol sayıda pişmiş topraktan çubuk başları, lüleler de çıkan parçalar arasındadır.

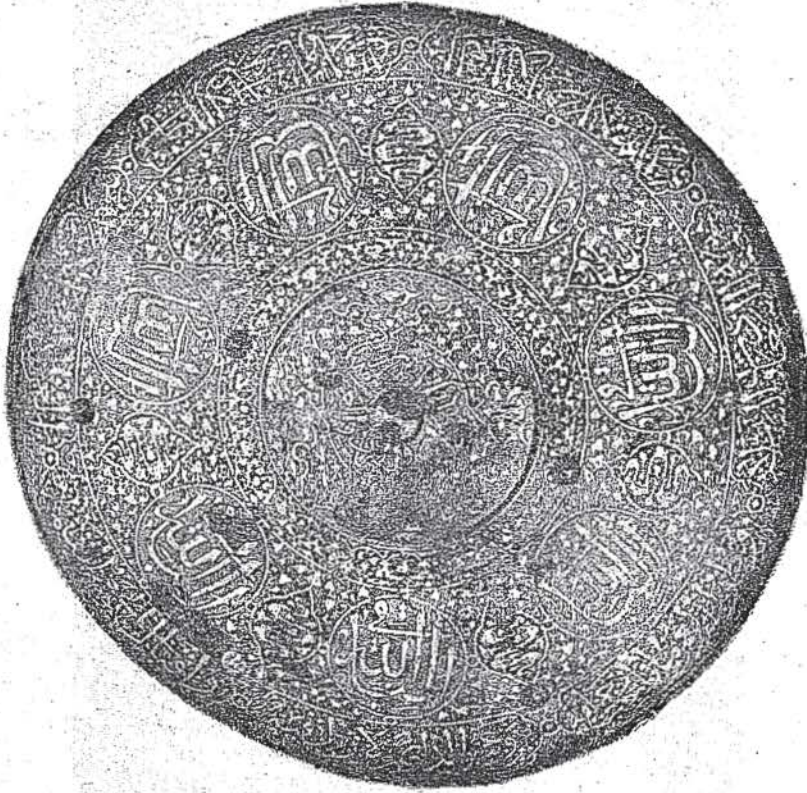
Turgut Reis'in, çok nadir uygulanan demir üzerine lâke dekorlu bir kalkanı Viyana Müzesinde bulunmaktadır. 49,5 cm. çapındaki bu kalkan Viyana Sanat Tarihi Müzesi Silâh koleksiyonu eserleri arasında bulunup, onaltıncı yüzyıl ortalarına aittir. Süslemeler çeşitli genişlikte üç kuşak halinde düzenlenmiştir. En dışta kitaba kuşağı kartuşlar içinde ince kıvrıkdallı zemine süslü yazı ile kafiyeyle medhiyeler halindedir. Ortadaki geniş kuşakta altı daire madalyon içinde, Allah el bâki ibâresi dolgulanmıştır. Aralardaki sivri oval dilimli şemselerde kıvrak bulut motifleri, geri kalan boşluklarda ince dallı üçlü yaprak motifleri görülüyor. İç taraftaki dar kuşak ince kıvrık dallı lotus, palmet süslemelidir. Ortadaki başlık etrafında "vel cihâd vel gazâ fi seyd Allah" ibaresi kıvrıkdallı rûmillerle dolgu lu iri palmetlerle çevrelenmiştir. Zemini kaplayan zarif noktalar ve kıvrık-dallı yapraklar altın lâke olarak işlenmiştir².

Kalkan, 1565 Malta adası kuşatmasında şehit düşen Kaptanı Derya Turgut Reis'in silahlarından biridir. Ayrıca miğferi ile göğüs ve arka zırhı da vardır. Bir tek burc La Valetta dışında bütün Malta adası Osmanlı ordusunun eline geçmişti. Burcun kuşatması devam ederken Turgut Reis geldi ve kuşatmanın yanlış kurulmuş olduğunu gördü. Düzeltmeye çalışırken mermilerle kopan bir kaya parçasının isabetiyle ağır yaralanınca muhasara kaldırıldı, kendisi de yolda şehit olunca Cezayir'deki türbesine gömüldü.

(2) J. Sourdcl-Thomine 1 B. Spuler, *Die Kunst des Islam, Propylaen Kunstgeschichte*, Berlin 1973, s. 386, s. 386, şekil 404.

Tunus, Cerbe Adası, Büyük Burcun Fetih kitâbesi

Turgut Reis'in Kalkanı, Viyana Sanat Tarihi Müzesi